

ЮРИДИКАЛЫК ИЛИМДЕР
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ
LEGAL SCIENCES

Мурзабекова Ж.Т., Токтомбаева А.Ж., Карыбекова К.М.

**ЖЕКЕ МЕНЧИКТИН КОЛ ТИЙГИСТИК
ПРИНЦИБИНИН МАЗМУНУ**

Мурзабекова Ж.Т., Токтомбаева А.Ж., Карыбекова К.М.

**СОДЕРЖАНИЕ ПРИНЦИПА НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

J.T. Murzabekova, A.J. Toktombaeva, K.M. Karybekova

**THE CONTENT OF THE PRINCIPLE OF INVIOABILITY
OF PRIVATE PROPERTY**

УДК: 347.1

Рыноктук мамилелерге өтүү мыйзам менен бекемдөөнү жана принциптин имплементациясын талап кылды, ансыз экономиканын натыйжалуу тутуму – менчик укугунун кол тийгистик принциби болбойт. Учурда менчик укугу конституциялык түзүлүштүн негизинде жаткан адамдын базалык укуктарынын бири жана кол тийгис укук катары укуктук аң-сезимде бекитилген катары каралат. Сунушталып жаткан макалада ата мекендик жарандык укук принциптеринин бири болгон менчиктин кол тийгистигинин укуктук табияты жана түшүнүгү каралат. Конституция жана жарандык мыйзамдарда менчиктин кол тийгистигин бекемдөөнүн өзгөчөлүктөрү талданат. Авторлор тарабынан менчиктин кол тийгистиги түшүнүгүн аныктоого карата юридикалык доктринадагы ар кыл мамилелер жана аталган укуктук кубулуштун мазмуну талдоого алынган. «Менчик» түшүнүгүн аныктоо жана колдонуу менен байланышкан себептик-натыйжалык байланыштары катары чагылдырылган бир катар ырааттуу көйгөйлүү жерлер табылган, ошондой эле менчиктин кол тийгистигин чектөөнүн негиздери каралган, менчик укугун чектөөнүн критерийлери такталган.

Негизги сөздөр: кол тийгистик принциби, мүлк, чектөө, коргоо, жарандык мыйзамдар, тыюу салуу, соттун чечими.

Переход к рыночной экономике потребовал законодательного закрепления и имплементации принципа, без которого не может существовать эффективная система экономики, – принципа неприкосновенности права собственности. В настоящее время право собственности рассматривается как одно из базовых прав человека, лежащее в основе конституционного строя и закрепившееся в правосознании в качестве неприкосновенного

права. В представленной статье рассматривается понятие и правовая природа неприкосновенности собственности как одного из принципов отечественного гражданского права. Анализируются особенности закрепления неприкосновенности собственности в Конституции и гражданском законодательстве. Авторами проанализированы различные подходы к определению понятия неприкосновенности собственности, существующие в юридической доктрине, и содержания данного правового явления. Выявлен ряд последовательных проблемных мест, выраженных как причинно-следственные связи, связанных с определением и употреблением понятия «собственность», а также рассмотрены основания ограничения неприкосновенности собственности.

Ключевые слова: принцип неприкосновенности собственности, имущество, ограничение, защита, гражданское законодательство, запрет, решение суда.

The transition to a market economy required the legislative consolidation and implementation of the principle without which there can be no effective system of economy – the principle of inviolability of property rights. At present, the right to property is considered as one of the basic human rights that underlies the constitutional system and is enshrined in the legal consciousness as an inviolable right. The article deals with the concept and legal nature of the inviolability of property as one of the principles of domestic civil law. The features of securing the inviolability of property in the Constitution and civil legislation are analyzed. The authors analyze various approaches to the definition of the concept of inviolability of property, existing in the legal doctrine, and the content of this legal phenomenon. A number of consistent problem areas, expressed as cause-and-effect relationships associated with the definition and use of the concept of "property", are identified, and the grounds for limiting the inviolability of property are considered.

Key words: principle of inviolability of property, property, restriction, protection, civil legislation, prohibition, court decision.

Менчиктин экономикалык мамилелери кайсы болбосун коомдун негизин түзөт, ал эми ченемдердин тутумдары аркылуу укуктук жөнгө салуу аталган мамилелерди регламенттейт жана коргоого алат.

Азыркы шарттарда менчик саясий жана экономикалык кайра түзүлүүлөрдүн базиси, ошондой эле укуктук мамлекетти куруунун милдеттүү шарты болуп саналат. Мына ошондуктан менчиктин ушул мамилелерин коргоо – кайсы болбосун укуктук тутумдун маанилүү милдети. Менчик укугу укуктук тутумдун негиз салуучу институтун билдирет, ал эми менчиктин кол тийгистиги коомдук мамилелерди жарандык-укуктук жактан жөнгө салууда маанилүү башатты билдирет. Жарандык жүгүртүүнүн туруктуулугу менчик ээлеринин кол тийгистигин жетишээрлик деңгээлде камсыздоодон түздөн-түз көз каранды болот.

Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси менчик укугунун маселелери анда борбордук абалды ээлеген түрдө түзүлгөн. Ага ылайык ал аркылуу бузулган менчик укугу корголгон жана калыбына келтирилген коргоо ыкмалары дагы укук колдонуу практикасында басымдуулук кылат. Бузулган менчик укугун коргоо жана калыбына келтирүүнүн ыкмалары ар кандай жана конкреттүү ыкманы колдонуу укук бузуунун мүнөзүнөн көз каранды болот.

Менчик укугун ийгиликтүү коргоо үчүн өзүнчө институционалдык элементтерге мамлекет камсыздап бериши керектигин белгилеп кетүү маанилүү. Баарынан жакшысы, бийлик эркин рыноктун ишине кийгилишпөөсү үчүн рынокко чынында белгилүү бир мамлекеттик колдоо керектиги, жана мамлекет аны аң-сезимдүү жана жүйөлүү мыйзамдар аркылуу көрсөтөөрүн эсептөө кабыл алынган. Ошентсе да, менчик укугу менен бүтүмдөрдү камсыздоо үчүн мамлекеттик гана институттар жетишпейт: бүтүмдөрдүн ачык-айкындуулугун камсыз кылуучу башка тутумдар жана механизмдер дагы керек. Алардын катарына кыймылсыз мүлк реестрлери, менчик менен байланышкан карыз милдеттенмелеринин реестрлери, ушул сыяктуу менчиктин рыноктук наркы тууралуу маалыматтар, күрөө тутуму, карыздарды өндүрүп алуу жол-жоболору

ж.б. кирет. Бул тутумдардын жана механизмдердин бардыгы мамлекет жана жеке сектордун бириккен күчү менен камсыздалат.

Менчик укугу конституциялык түзүлүштүн негизинде жаткан жана кол тийгистик укук катары укуктук аң-сезимде бекемделип калган адамдын базалык укуктарынын бири. Окумуштуулар арасында укуктун кол тийгистик принциби мыйзамдарда аны бекитүүнүн натыйжасы болуп саналабы же мындай принцип менчик укугун табигый жүзөгө ашыруу болуп эсептелип «менчик» түшүнүгүнүн өзүнөн улам келип чыгабы деген талаш-тартыштар бар. Ушундайбы же жокпу, Байыркы Рим мезгилинен тарта менчиктин кол тийгистик принциби бардык укук тартиптеринде жарандык укуктун башкы принциптеринин негизгилеринин бири болуп саналат [1, 35-39-бб.].

Кыргыз Республикасынын Конституциясы жогоруда аталган принципти 12-берененин 2-пунктунда белгилейт. Адамдын укуктарын кандай болбосун чектөө мыйзам менен белгиленүүгө тийиш. КР Конституциясында менчиктин кол тийгистиги принцибинин аракетин чектөө соттун чечиминин негизинде гана болушу каралган [2]. Ушундай түрдө, КР Конституциясы менчик укугун коргоонун кошумча процессуалдык кепилдигин белгилейт – соттук чечимдин негизинде мындай укуктан мажбурлап ажыратуу мүмкүнчүлүгү [3].

Улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгы жана адеп-ахлагын коргоо жана башка жактардын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо максатында соттун чечими жок мүлктөн мажбурлап ажыратуу мыйзамда каралган учурларда жол берилет. Мындай алып салуунун мыйзамдуулугу сот тарабынан милдеттүү түрдө карап чыгууга жатат. Ошондой эле, мыйзамда аныкталган коомдук зарылчылыктар үчүн мүлктү ажыратуу, ажыратып алуунун жыйынтыгында келтирилген бул мүлктүн жана башка чыгымдардын наркынын ордун толтурулушунун адилеттүү жана алдын ала камсыздалышы менен соттун чечими боюнча өндүрүлүшү мүмкүндүгү көрсөтүлөт [2].

Менчиктин кол тийгистиги «менчик» категориясын түшүнүүнүн өзүндө жатат. Ал адамзат коомунун маданиятында тамырдаган. Буга менчиктин – социалдык кубулуш болгондугу кызмат кылат жана укуктук тутумда жана экономикалык

түзүлүштө кездешпейт. Ал коомдук мамилелердин ар кыл чөйрөлөрүндө көрүнөт. Балалык кезинен эле адам менчик тууралуу элесин сиңирет. Алар «өз-бөтөн» базалык образдарына таянат [4, 13-14-бб.].

Менчиктин кол тийгистиги бир канча ыкмалар менен интерпретацияланышы мүмкүн. Биринчиден, менчик ээсинин эркинен тышкары менчик объектисине таасирин берүүгө кайсы бирөөнө мүмкүн эместигин болжолдоочу укук менчигинин касиети катары.

Экинчиден, ээлик кылуу, пайдалануу жана ага таандык болгон мүлктү тескөө боюнча укук ченемдерин ишке ашырууда чагылдырылуучу өзүнүн укук менчигин жүзөгө ашырууда менчик ээсине тоскоолдуктарды жаратпоодо башка жактарга болгон өз кылгандарына жоопкерчиликтүү болгон менчик укугунун касиети катары. Үчүнчүдөн, мамлекеттик түзүлүштүн принциптеринин бири катары, адамдын базалык укуктарына менчик укугу киргенде жана бул укукту коргоо мыйзам менен кепилденгенде, ал Конституцияда бекитилгенде.

Кол тийгистик – менчик мамилелеринин базалык принциби. Ага ылайык, кайсы бир нерсенин жоктугу тууралуу идея негизинде жаткан кырдаал пайда болот. «Кол тийгистик» сөзүнүн лексикалык мааниси тигил же башка объектке физикалык жактан кол тийгизүүсүнө тыюу салууда турат. Мыйзамдарда кол тийгистик принциби объектке болгон кол салуунун жоктугун билдирет, демек, менчик мамилелерине дагы. Башкача айтканда, бул жол берилбеген кырдаал, анда ким болбосун менчик ээсинин каалоосунан сырткары менчик объектисине таасир бере алат. [5, 12-б.]. Артыкчылык – менчиктин башкы опциясы [6, 109-б.]. Жыйынтыгында, менчик укугунун мааниси кайсы болбосун жак же топ менчик объектисин өзүнүн кароосуна ылайык пайдалана алат дегенге келтирилет. Натыйжа катары, мүлккө карата менчик ээсинен сырткары кайсы болбосун аракеттер кол тийгистик принцибин бузуу катары каралышы мүмкүн.

Аны менен бирге, кол тийгистик принциби менчик объектисине кандайдыр бир түрдө таасир берүүгө тыюу салууну гана билдирбейт. Ал объекттин мааниси катары менчикти коргоо сыяктуу эле мамилелердин маанисин дагы болжолдойт. Менчиктин кол тийгистиги принцибин турмушка ашырууда анын негизги милдети –

менчик ээсинен башка бардык адамдардын мүлктү тескөөгө алуу, ээлик кылуу жана пайдаланууга аракет жасоолорун алдын алуу экендигин эске алуу зарыл. Менчиктин кол тийгистик принцибинин объектиси – менчик ээси эмес, мүлк эмес жана менчиктин дагы мамилелери эмес. Ал катары менчик ээсине өзүнүн укук ченемдерин жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылган жак болот.

Укуктук коргоонун чаралары менчик укугуна жана анын себеби боюнча мамилелерге кирет. Мүлк болсо объект бойдон кала берет. Кийинки коллизия бул жыйынтыкты тастыктайт. Эгер мүлккө зыян келтирилсе же жок кылынса, анда коргоо болгон жок. Мында, менчиктин кол тийгистик принциби бузулду дегенди билдирбейт. Бул учурда зыян келтирген жакка карата жазалоо чараларын колдонуу аркылуу адилеттүүлүктү калыбына келтирүүнү камсыз кылууга чакырылган укуктук жөнгө салуу чаралары көмөкчү болот. Бул кырдаал менчикти коргоо мыйзам менен анын укуктарын аткарууга менчик ээсине башка жактардын тоскоолдук жаратуусу үчүн тыюу түрүндө кепилденген. Биздин мисалда укуктук ченемдер «мүлк» маанисинде менчик абалында келбейт. Алар менчик укугунун өзүн коргоого алышат.

Менчик мааниси мүлккө ээлик кылууга болгон жеткиликтүүлүккө ээ адамдардын айланасын аныктайт. Бул айлампа чектелүү. Мыйзам ченемдүү суроо келип чыгат: эгер менчикти мажбурлап ажыратып алуу мүмкүнчүлүгү мыйзам менен бекемделгени бизде болсо, кол тийгистик принцибин кантип абсолютка тууралоого болот? Бул дилемма жекече менчик укугун коомдук кызыкчылыктар менен макулдашуу тууралуу сөз жүргөндө ар дайым жаралып турат. Менчик укугун токтотуу үчүн негиздердин болушу жана жетишээрлик тууралуу чечим, ошондой эл кабыл алууга жоопкерчилик сотко артылган. Укуктук негиздерде чыгарылган гана соттун чечими менчик ээсинен мүлктү мажбурлап ажыратып алуу мүмкүн болгон шарт. Ушул сыяктуу учурларда ченемдик негиз болуп КР Жарандык кодекси кызмат өтөйт. Анда менчик укугун токтотуу үчүн негиздер жана бул укуктун чектери аныкталган. Ушундайча, менчик ээси өзүнүн мүлкүнө карата мыйзамга жана башка укуктук актыларга каршы келбеген жана укуктарды бузбаган жана башка адамдардын кызыкчылыктарын мыйзам

менен коргогон кайсы болбосун аракеттерди жасоого укуктуу.

Башка укуктар жана кызыкчылыктар, айрыкча коомдук, анын маанилик белгиси катары менчиктин кол тийгистик принцибине абсолюттун көз көрүнөө каршы келүүчүлүгү. Бул каршы келүүчүлүктүн чечмеленишин кийинкиден көрөбүз: кол тийгистик – менчик укугунун абсолюттуу принциби. Менчик укугунун өзү – абсолюттуу эмес. Ал конкреттүү мамлекеттин аймагынын чегинде башка укуктардын тутумунда болот.

Азыркы цивилистиканын алдында дагы деле менчик укугун чектөөнүн критерийлерин иштеп чыгуу жана тактоо тууралуу маселе курч бойдон калууда. Бул иш Кыргыз Республикасында сот органдарына жүктөлгөн. Адабиятта менчик укугун чектөөгө шарт түзүүчү критерийлер кийикилер деп көрсөтүлөт: мыйзамдуу максат; коомдун жалпы кызыкчылыктарынын талаптары жана инсандын негизги укуктарын коргоонун ортосунда шайкештик же адилеттүү тең салмактуулук; ченемдик-укуктук аныкталуучулук – так жана конкреттүү негиздердин милдеттүү болушу, ошондой эле чектөө чараларын ишке ашыруу тартиби [7, 33-б.].

Ушул критерийлер гана менчиктин кол тийгистиги принцибин сактоо же бузуу көз карашынан алганда менчик укугун чектөөгө юридикалык баа берүүдө оптималдуу деп эсептейбиз. Бул жыйынтыктын мааниси жарандык мыйзамдардын колдонуудагы ченемдери бул принципке толугу менен реалдуу укук мамилелеринде чагылдырылышына шарт түзбөгөн кырдаал менен күчөтүлөт.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, кийинкидей жыйынтыктарды чыгарууга болот. Менчиктин кол тийгистик принциби менчик укугунун ажырагыс бөлүгү, экономиканын адаттагыдай өнүгүүсүнүн кепилдиги болуп саналат [8, 81-б.]. Принцип мыйзамдарда жана сот практикасында менчик ээсин укуксуз кол салуулардан коргоону камсыз кылуу менен кеңири колдонууга ээ болду.

Менчиктин кол тийгистик принцибин жапандан-жалгыз керектүү жана анын өзгөчөлүктөрүн

– конкреттүү адамга материалдык жыргалчылыктардын таандык болушу жана үчүнчү жак тарабынан мындай жыргалчылыктарга карата кайсы болбосун аракеттерди жасоого бир эле убакта тыюу салууну логикалык жактан камсыздоочу коомдук мамилелердин табигый касиеттерине негизделген принцип катары кароого болот. Менчиктин кол тийгистик принциби менчик ээсин кайсы болбосун укукка каршы келүүчү кол салуулардан толугу менен коргоону камсыздоого шарт түзөт. Менчикти таануу жана коргоо үчүн кошумча укуктук конструкциялар талап кылынбайт.

Менчиктин кол тийгистик принциби өзүнө материалдык дагы, процессуалдык дагы коргоо кепилдиктерин камтыйт. Алар Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана мыйзамдары менен каралган, жана дал ушул укуктук кубулушту мыйзамдарда бекитүү менчик ээсине толугу менен өзүнүн мүлккө болгон укуктарын жүзөгө ашырууга жол берет.

Адабияттар:

1. Александров Ю.А. К вопросу о неприкосновенности собственности в римском праве // Сибирский юридический вестник. - 2013. - №4. - С. 35-39.
2. Конституция Кыргызской Республики (принятая на референдуме 27 июня 2010 г.). - Бишкек: Академия, 2018. (в редакции Закона КР от 28 декабря 2016 года №218) <http://toktom.kg>.
3. Мурзабекова Ж.Т. Правовое регулирование оборота земельных участков / Республиканский научно-теоретический журнал «Известия вузов Кыргызстана», №5. - Бишкек, 2011. - С. 250-253.
4. Борбоев Ш.Ш. Реализация принципа неприкосновенности частной собственности в Кыргызской Республике. Диссер. ... уч. степени к.ю.н. - Бишкек, 2018.
5. Гайдук А.С. Гражданско-правовой принцип неприкосновенности собственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Рязань, 2003. - С. 12.
6. Скловский К.И. Собственность и право собственности. - М.: Дело, 2000. - С. 152.
7. Рыженков А.Я. Неприкосновенность собственности как принципа гражданского права. / Вестник Волгоградского гос. ун-та. - Серия 5, Юриспруденция, 2013. - №1(18). - С. 33.
8. Кобчикова В.Е., Макаров Т.Г. Некоторые аспекты принципа неприкосновенности собственности. / Вестник экономики, права и социологии, 2017. - №3. - С. 81.

Рецензент: д.ю.н., профессор Арабаев А.А.